

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

КОЛОМІНСЬКІ ЧИТАННЯ

*Матеріали Першого Міжнародного наукового форуму,
присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора*

Наума Львовича Коломінського

м. Київ, МАУП, 28 березня 2007 р.

Київ 2007

ББК 88.5я43
К61

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Коломінська І. А., канд. пед. наук, доц. — заступник головного редактора
Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”)

Коломінські читання: Матеріали Першого Міжнар. наук. форуму,
К61 присвяч. пам’яті д-ра психол. наук, проф. Н. Л. Коломінського, м. Київ,
МАУП, 28 берез. 2007 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. —
К.: МАУП, 2007. — 372 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-824-9

У пропонованому збірнику публікуються статті науковців, в яких досліджується широке коло проблем соціальної психології, психології управління та організаційної психології.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток психологічної науки в Україні.

ББК 88.5я43

ISBN 978-966-608-824-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Слободяник Г. І. Критерії рівнів адаптованості студентів до навчання (на прикладі медичного вищого закладу)	247	соціально-психологічних особливостей особистості студента	307
Соломка Т. М. Соціально-психологічні особливості самоактуалізації студентів у навчально-професійній діяльності	255	Словік О. М. Наукова спадщина Н. Л. Коломінського у дослідженні міжособистісної взаємодії у студентській групі	313
Чижевський С. О. Психологічні особливості вдосконалення стилю керівництва військовим колективом	267	Волосович Н. В. Реалізація наукових підходів Н. Л. Коломінського в оптимізації соціально-психологічного клімату комерційної організації	319
Блохіна І. О. Етичні атитюди керівника вищого навчального закладу як чинник оптимізації організаційної культури	276	Кононець М. О. Соціально-психологічні детермінанти дотримання етичних норм суб'єктами підприємницької діяльності	327
Варлакова Є. О. Способи вирішення конфліктів між викладачем і студентами	283	Федченко В. А. Психологические особенности развития профессионального мышления будущих авиационных специалистов	333
Чупріна М. О. Особистість як носій організаційної культури	288	Підлісний Ю. А. Соціально-психологічні фактори розвитку агресивної поведінки військовослужбовців	337
Рубан В. В. Проблематика комунікативної компетентності керівника закладу освіти у науковій парадигмі Н. Л. Коломінського	295	Кваша О. Р. Про відповідальність як важливий чинник успішного керівництва в галузі освіти з погляду Н. Л. Коломінського	342
Максименко О. О. Психологічні умови формування екологічної культури старшокласників	299	Омельчук В. В. Розвиток і функціонування освіти в єдиному гуманітарному просторі України	346
Тимчак О. М. Вплив наукових поглядів Н. Л. Коломінського на дослідження			

ВПЛИВ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ Н. Л. КОЛОМІНСЬКОГО НА ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Коломінські читання — I, 2007, 307–312

Розглядаються теоретичні погляди Н. Л. Коломінського на проблему особистості студента, зокрема її соціально-психологічний аспект. Подається його стислий аналіз теоретичних узагальнень психологів різних шкіл щодо цієї проблематики. Особлива увага звернена на розроблену Н. Л. Коломінським соціально-психологічну структуру особистості.

Особистість як об'єкт і предмет психологічного, соціально-психологічного вивчення досліджували такі відомі вчені, як Б. Г. Ананьєв, О. Г. Асмолов, Л. І. Божович, О. О. Бодальов, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, О. Г. Ковальов, Л. Сева, Б. Ф. Ломов, Ж. Піаже, Г. С. Костюк, К. Левін, К. К. Платонов, Е. Фромм, У. Джемс, Г. Олпорт, А. Маслоу, В. Франкл, Дж. Франкл, Р. Мейл, З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер та ін.

Однак і сьогодні проблема визначення особистості, її структури, рушійних сил розвитку є, безумовно, актуальною і вирішується по-різному, в традиціях різних наукових теорій і шкіл. Зокрема, цій проблемі приділив увагу і Н. Л. Коломінський.

Аналізуючи різні підходи до визначення особистості та її структури, він зазначав, що у світовій психології немає єдності в розумінні цього най-

складнішого феномена. Деякі автори поняття “особистість” за своєю суттю не відокремлюють від поняття “індивідуальність”. Так, Е. Фромм пише: “Під особистістю я розумію цілісність природжених і набутих психічних властивостей, які характеризують індивіда і роблять його унікальним” [5]. Н. Л. Коломінський зазначив, зокрема, що Е. Фромм вважав характер соціально обумовленим компонентом особистості [3].

Л. С. Виготський, який здійснив глибокий аналіз історії та генезису розвитку вищих психічних функцій людини, дійшов висновку, що “особистість” є соціальне в нас [2]. Ця думка була розвинена в його працях і працях його учнів і колег, особливо в концепції особистості О. М. Леонтьєва на основі розуміння діяльності як підвалини особистості. Він розглядає індивіда як передумову розвитку особистості. Крім того, як показали до-

слідження психологічних шкіл В. С. Мерліна, Б. Г. Ананьєва, психофізіологічні, нейропсихологічні і навіть біохімічні процеси людини певною мірою залежать від особистості, її переживань [3].

Найзагальніше психологічне визначення особистості формулює К. К. Платонов: “Особистість — це конкретна людина як суб’єкт перетворення світу на основі його пізнання, переживання та ставлення до нього” [4]. Як вважає Н. Л. Коломінський, це визначення є не тільки психологічним, а й філософським, тому має дуже широке значення.

Більш розгорнуте психологічне визначення особистості дає Л. І. Божович: “Особистість — це людина, яка досягла певного, досить високого рівня свого психічного розвитку. Найістотніша її характеристика, коли вона справді стає особистістю, полягає в тому, що вона здатна владарювати над випадковостями і змінювати обставини життя згідно зі своїми цілями і завданнями; вона здатна також: свідомо управляти собою. Певна річ, ця характеристика стосується розвиненої особистості дорослої людини (і то не кожної!), але формування особистості починається дуже рано і продовжується все життя” [1].

Як зазначає Н. Л. Коломінський, у цьому визначенні важливою є думка про усвідомленість активного впливу на обставини життя, цілеспрямованість, самостійність, здатність таким чином до самоуправління. Ці характеристики можуть розглядатися як психологічні показники, критерії розвиненої особистості [3]. Такої ж думки дотримуються українські психологи О. В. Киричук, В. А. Роменець, В. О. Татенко та ін., адже наведені особливості справді є тими психологічними передумовами, які забезпечують вчинок.

Важливим, на думку Н. Л. Коломінського, є також твердження Л. І. Божович про динаміку розвитку особистості впродовж усього життя [3]. Про можливість змін, саморозвитку особистості, зокрема її характеру, свідчать також інші видатні представники світової психології. Так, Е. Фромм, порівнюючи темперамент і характер, стверджує, що темперамент є конституціональним і незмінним, а характер формується особистими переживаннями, особливо раннього періоду життя [5].

Аналізуючи феномен особистості, Н. Л. Коломінський відзначав, зокрема, і концепцію особистості видатного психолога В. М. М’ясищева. Останній вважав, що особистість як складне психічне утворення являє собою інтегральний психологічний потенціал, який реалізується в переживаннях і діях. Знання особистості, вважав В. М. М’ясищев, дає можливість передбачити її вірогідні реакції (внутрішні та зовнішні) в певних умовах. Особистість, на його думку, характеризують домінуючі ставлення, головним чином до людей, схильності, інтереси, потреби, здатність до зусиль і самовладання; витривалість до труднощів і опір зовнішньому примусу, рівень і характер здібностей і самооцінки; ідейний рівень і характер переконань [3].

Продуктивним, на думку Н. Л. Коломінського, є соціально-психологічний аналіз феномена особистості через розгляд соціального статусу і соціальних ролей [3]. За Т. Шибутані, який інтерпретує точку зору М. Вебера, в усіх суспільствах існує свого роду диференціація учасників за рангом. Він дає визначення соціальному статусу як “становища особистості, що визначається у термінах прав, обов’язків, пільг і свобод, які вона отримує завдяки своєму становищу” [6].

Він стверджує, що соціальний статус є соціальним за своєю природою, тобто може розглядатися тільки у ставленні до інших, які визначають місце людини та спілкуються з нею певним чином. Причому це явище притаманне і демократичним суспільствам. Критеріями оцінки, вважає Т. Шибутані, є рід занять глави родини, розмір доходу, походження, етнічна належність, рівень інтелектуальних досягнень та ін. Він диференціює поняття “соціальний статус” як більш загальне, а “особистісний статус” — як більш конкретне становище особистості в первинній групі, які можуть суперечити одне одному. Особистісний статус має, як і соціальний, соціальну зумовленість, але він визначається тільки у зв’язку із взаєминами людей в первинних групах, водночас соціальний статус, на нашу думку, є похідним від соціально-психологічних стереотипів, традицій, атитюдів тощо як стабілізуючих чинників соціальної психіки [6]. Поняття “маргінального” статусу, тобто суперечливого становища особистості за різних соціальних вимог, може сприяти глибшому соціально-психологічному аналізу типових труднощів, які виникають у студента у зв’язку зі зміною його статусу. Особливо це відчутно для особистості, яка тільки вступає до вищого навчального закладу.

Як стверджують деякі психологи, маргінальність може сприяти активізації творчих можливостей людини. Адже чим більше картин світу індивід може сприйняти, тим менше він буде підвладним якомусь одному способу життя, оскільки при прийнятті рішення він враховуватиме різні можливі ситуації. Ці думки досить актуальні для соціальної ситуації розвитку особистості студента, яка живе зараз в Україні, де відбуваються динамічні соціальні зміни. Вони зму-

шують людей шукати нові рішення і враховувати різні підходи, що можуть бути притаманні не одній, а багатьом культурам [3].

Статус і позиція особистості є більш мінливими та рухомими щодо змін різних соціальних ситуацій розвитку особистості (за Б. Г. Ананьєвим). Н. Л. Коломінський стверджував, що аналіз генезису соціального статусу показує, що від дня народження статус людини є похідним від статусу родини, становища батьків у соціальному середовищі, їхніх економічних, політичних і правових позицій, роду занять, освіти та ін. На початку трудової діяльності, пише Б. Г. Ананьєв, будується власний статус людини, який далі пов’язаний із статусом сім’ї, з якої вона вийшла [3]. Щодо соціальної зумовленості статусу спостерігається єдність поглядів різних психологів (Т. Шибутані, Р. Парк, Б. Г. Ананьєв, Є. С. Кузьмін).

Таким чином, на думку Н. Л. Коломінського, теоретичний аналіз показує, що з точки зору соціальної психології:

- а) кожна особистість є індивідом, який виконує певні соціальні ролі згідно зі своєю позицією та соціальним статусом;
- б) атрибутами особистості, крім соціальності, є свідомість і певна самостійність. Все це дає підстави дати таке соціально-психологічне визначення поняття: особистість — це такий індивід, який є суб’єктом життєдіяльності, може усвідомлено виконувати соціальні функції і ролі [3].

У цьому визначенні є атрибути, які необхідні і достатні для того, щоб певний індивід був названий особистістю, адже суб’єкт життєдіяльності — це завжди особистість, а його життя здійснюється в певній соціаль-

но-структурованій системі. У процесі аналізу особистості (дитини, педагога, керівника) як суб'єкта, об'єкта, мети Н. Л. Коломінський виходить з цього розуміння феномена особистості [3].

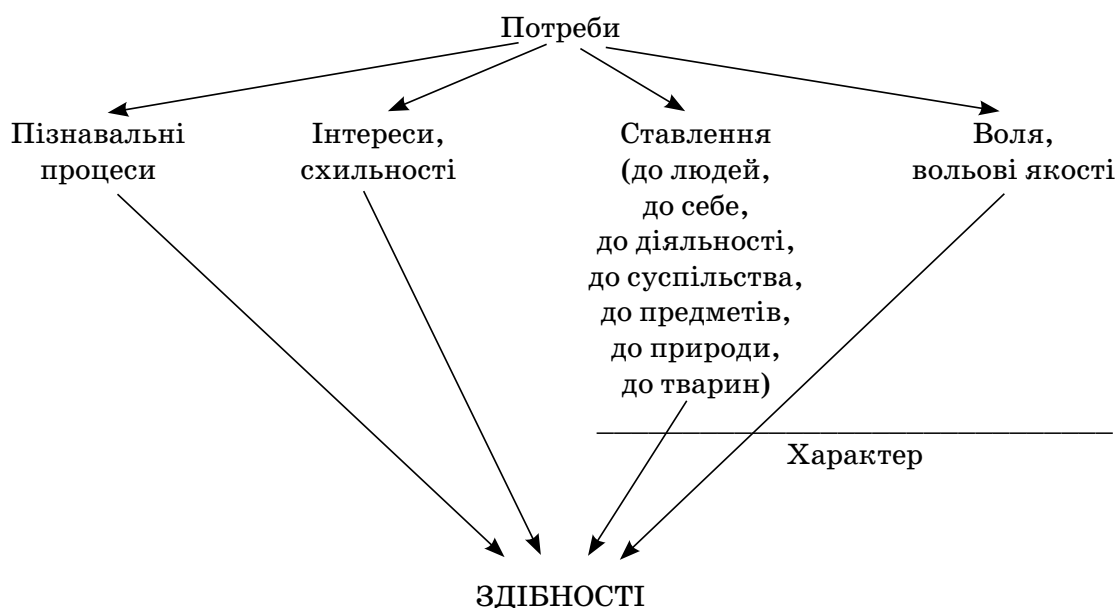
Згідно з вимогами субординаційного та координаційного принципів побудови структури особистості та виходячи із сформульованого визначення, Н. Л. Коломінський розробив соціально-психологічну структуру особистості (схема).

Включення означених компонентів у структуру особистості детерміновано тим, що вони мають найбільше значення в міжлюдській, міжособистісній взаємодії і водночас є передумовою і результатом цієї взаємодії. Цілком зрозуміло, що різні, визначені нами властивості мають неоднаковий рівень соціальної зумовленості. Так, джерелом пізнавальних процесів є генетичні і природні особливості індивіда, але рівень їх розвитку і особливо змістовна характеристика залежать від широти та суб'єктивного досвіду соціальних за своєю суттю взаємозв'язків індивіда як особистості. Це визнають навіть представники "глибинної" психології З. Фрейд, К. Юнг і особливо А. Адлер. Ще більш соціально детермінованими є ставлення осо-

бистості до різних явищ дійсності, до себе, до інших людей. Саме система ставлень, поєднана з інтелектуальними якостями як основою усвідомлення, є соціально-психологічним ресурсом виконання соціальних ролей. Більш-менш стійкі ставлення особистості, притаманні їй особливості поведінки і вольові якості є соціальною основою характеру (його психофізіологічною динамічною основою є особливості темпераменту). Здібності, за визначенням, є властивостями особистості (індивіда), які зіставлені з конкретною діяльністю [3].

Здібності є водночас властивостями особистості — на це вказували Б. М. Теплов, К. К. Платонов. Розгляд структури особистості як суб'єкта поведінки підтверджує необхідність включення в її структуру визначених нами властивостей. Таким чином, подана соціально-психологічна структура особистості, за твердженням Н. Л. Коломінського, є необхідна і достатня для забезпечення існування та розвитку особистості і як суб'єкта діяльності, і як суб'єкта поведінки, тобто виконавця і творця соціальних ролей і функцій.

Одним з основних методологічних принципів, що реалізують системний

підхід щодо вивчення особистості студента, Н. Л. Коломінський вважав принцип особистісно-діяльнісного підходу, основною суттю якого є необхідність поєднання особистості та діяльності у процесі аналізу всіх аспектів психології особистості студента. Не особистість дитини взагалі, а особистість дитини як об'єкта, суб'єкта і мети (результату) цілеспрямованого впливу є предметом соціально-психологічного аналізу в парадигмі особистісно-діяльнісного підходу. Конкретним проявом особистісно-діяльнісного підходу до певного рівня особистості є вчинковий підхід, який розробляється в сучасній психології України. Н. Л. Коломінський згідно з особистісно-діяльнісним підходом розробив розуміння і структуру особистості як такого індивіда, який спроможний самостійно й усвідомлено виконувати соціальні функції та ролі, бути суб'єктом своєї життє-

діяльності. Більш високий рівень цієї особистості визначається не тільки вмінням адекватно виконувати соціальні ролі, а й творити їх у певних історичних умовах.

Література

1. Божович Л. И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе // *Вопр. психологии*. — 1976. — № 6.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. — Т. 3: Проблемы развития психики / Под ред. А. М. Матюшкина. — М., 1983.
3. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посіб. — К.: МАУП, 1996.
4. Платонов К. К. О системе психологии. — М.: Мысль, 1972.
5. Фромм Э. Человек для себя: Пер. с англ. — Минск: Коллегиум, 1992.
6. Шибутани Т. Социальная психология. — М.: Прогресс, 1969.

Структурні компоненти особистості мають найбільше значення в міжособистісній взаємодії і водночас є передумовою і результатом цієї взаємодії. Джерелом пізнавальних процесів є генетичні і природні особливості індивіда. Більш соціально детермінованими є ставлення особистості до різних явищ дійсності, до себе, до інших людей. Система ставлень є соціально-психологічним ресурсом виконання соціальних ролей. Більш-менш стійкі ставлення особистості, притаманні їй особливості поведінки і вольові якості є соціальною основою характеру. Здібності є властивостями особистості (індивіда), які зіставлені з конкретною діяльністю.

Структурные компоненты личности имеют наибольшее значение в межличностном взаимодействии и вместе с тем являются предпосылкой и результатом этого взаимодействия. Источником познавательных процессов есть генетические и естественные особенности индивида. Более социально детерминированными являются отношения личности к разным явлениям действительности, к себе, к другим людям. Система отношений служит социально-психологическим ресурсом выполнения социальных ролей. Более или менее устойчивые отношения личности, присущие ей особенности поведения и волевые качества являются основой характера. Способности являются свойствами личности (индивида), которые сопоставлены с конкретной деятельностью.

Structural components of the person have the greatest value in interpersonal interaction and at the same time is the precondition and result of this interaction. The source of cognitive processes is genetic and natural features of the individual. More socially determined there are attitudes of the person to the different phenomena of the validity, to, to other people. System of attitudes are socially-psychological resources of performance of social roles. More or less proof attitudes of the person inherent in it of feature of behaviour and strong-willed qualities are a social basis of character. Abilities are properties of the person (individual) which are compared to concrete activity.